

Alvastra.

AV BIRGER NERMAN.

Någon etymologisk förklaring av det bekanta östgötska ortnamnet Alvastra har mig veterligt aldrig givits.

Alvastra förekommer, som är att vänta, mycket ofta i de svenska medeltida diplomerna. Belysande former äro: i *Alvastra* 1407 SD ns 1, s. 666; g. *Alvastra clostir* 1406 SD ns 1, s. 602; d. *Alvastrum* 1261 SD 1, s. 403, *alvastrum* 1283 SD 1, s. 623, *Alvastrum* 1410 SD ns 2, s. 260.

Som första led i namnet *Alvastra* ingår trädnamnet *al*, som finnes i svenska sjönamn¹. Detta styrkes därav, att trädnamnet *al* ingår i namnet på den å, *Alébäck* (*Ålebäck*), som utgör avlopp för den no. om Alvastra belägna Dagsmosses södra flik och som utfaller strax s. om Omberg. Vid denna å förekommer rik alvegetation².

Som en — ehuru mindre sannolik — möjlighet kan anföras samma stam *al*, som av Hellquist antagits för det svenska sjönamnet *Alstern*³ (Värmland och Småland) och som av v. Grienberger (Hellquist hänvisar till G:s mening) antagits för de fht. flodnamnen *Alsa* (omkring 1048), *Alisontia*, *Alasenza*, *Alisinza*. *Alsa* antages av v. Grienberger⁴ vara bildat på ett adj. **alis*, **als*, de övriga anser han⁵ vara avledda med *nt*-suffix av ett

¹ Jfr Hellquist, E., Svenska sjönamn s. 33 ff. = Sv. Landsm. 20.

² Upplysning av kand. A. Hannerz.

³ a. st.; Hellquist håller också möjligheten av uppkomsten ur trädnamnet *al* öppen.

⁴ v. Grienberger, Th., Zur Kundo der österreichischen Ortsnamen, i Mittheil. d. Instituts f. österreich. Geschichtsforsch. 19, s. 529 f.

⁵ v. Grienberger, Th., o. a. a. s. 528.

**alison* 'anschwellen' (till got. *alan*). Betydelsen 'anschwellen' ansättes ur betydelsen av got. *alan* 'växa till' (isl. *ala* 'uppföda, föda', lat. *olesco* 'växer').

I andra sammansättningsleden ingår, som de anförda formerna visa, en pluralform *vastrar* (sg. **vaster*), där slutljudande *r* bortfallit. Här föreligger tydligen en *-stra*-avledning.

-stra-suffixet är, som bekant, en biform till suffixet *-tra* och anses ha uppkommit¹ antingen ur *tra*-avledningar på ordstam, slutande på *-s* eller ur *tra*-avledningar på ordstam, slutande på dental explosiva (ty ieur. *d, dh, th + t > tt > urg. ss*, och urg. *ssr > str*). Några andra *-tra*-avledningar än de på verb (av 2—6 avljudsserien och 1—2 svaga konj.) bildade ha ännu icke med säkerhet påvisats². Pl. m. *vastra(r)* bör därför vara bildat på ett verb. Jag ansätter därför ett fsv. **vaster*, fvn. **vastr* m. bildat på presensstadiet av fsv. *vafa*, fvn. *vada* 'vada'³. Detta fsv. **vaster* tillhör den grupp av *-stra*-avledningar, som ha lokalitetsbetydelse ex. fvn. *austr* m. 'sentina navis' (Egilsson), fvn. *hrjóstr* n. 'golt, ufrugtbart Sted, hvor intet gror og intet kan gro' (Fritznor), fsv. *fielster* n. 'gömetälle', nsv. dial. *bläster* m. 'ställe, där järnmalm nedsmältes till smidigt järn' (jfr Cederschiöld o. a. a., s. 119 f.). Betydelsen av fsv. **vaster* är därför 'ställe, där man vadar, d. v. s. vadställe'.

För en uppdelning av namnet *Alvastra* på ovan antagna sätt talar i sin mån en annan omständighet. Jag har visat upp⁴, att Herverarsagans inledningsparti rör sig med svenska förhållanden, och jag har antagit, att den där omnämnda "Áma, dóttir Ymis af Ymislandi" är identisk med den till Omberg knutna drottning Omma; detta antagande har senare fått en fullständig bekräf-

¹ Osthoff, Über das eingedrungenen s in der nominalen suffixform *-stra* o. s. v., i Kuhns Zeitschrift f. vergl. Sprachforsch. 23, s. 313 ff. Jfr Cederschiöld, Studier över gonusväxlingen i fvn. och fsv., s. 109 ff.

² Cederschiöld, o. a. a., s. 112, där Hellquists antagande (i Arkiv f. nord. fil. 7, s. 169 f.) kritiseras.

³ Doc. J. Sahlgren har först för mig påpekat sannolikheten av att senare leden i Alvastra skulle utgöra plural av ett till fsv. *vafa* bildat **vaster*.

⁴ Nerman, Ömbärg och Omma, i Språkvet. sällsk. i Uppsala förhandl. 1910—1912.

telso¹. Men i samma parti omnämnes, att Starkaðr Álundreng, som bodde vid *Olfossa* (*Alufossa*), utmanar Ámas son Hergrímr till holmgång vid "enn efsta foss at *Eyði*". *Olfossa* (*Alufossa*) är en isländsk ort *Olfusá* (belägen på sv. Island), inkastad i ett sammanhang, som ej alls berör Island. Jag antar därför, att *Olfossa* är en isländsk missuppfattning (lokalförändring) av det fsv. namnet på det nsv. *Albäck* eller av fsv. *Alvastra*; i uttrycket "at *Eyði*" återfinner jag det s. om Omberg och Alvastra belägna *Ödeshög*.

Hur överensstämma lokalförhållandena vid Alvastra med den här framställda etymologien?

Alvastratrakten tillhör den del av Östergötland, som tidigast blivit i egentlig bemärkelse bebyggd². Redan under den s. k. Erteböllekulturens tid förefinnes från trakten strax s. därom (Åby Fyrbondegård i Ödeshögs socken) en boplats³, och under den spetsovala flintyxans tid (tiden före 3000 f. Kr.) har, som jag visat⁴, den megalitiska kulturen besatt trakten kring Omberg. Från en något senare period, gånggriftstid (2500—2000 f. Kr.) föreligga fynd från själva Alvastra, den bekanta pålbyggnaden däriifrån, Nordens och norra Europas första.

I sin beskrivning över pålbyggnaden vid Alvastra har Frödin⁵ (under medverkan av v. Post) givit en bild av den dåvarande Alvastratraktens utseende. Den här vidstående kartan är hämtad från Frödin.

N. om det nuvarande Alvastra utbreder sig ända upp till Takern den stora (omkring 900 har mätande) Dagsmosse. I söder bildar denna en lång, omkring 500 m. bred tunga, vilken fortsätter 900 m. s. om den nuvarande järnvägsstationen Alvastra. Ungefär på denna tungas mitt omkring 400 m. ono. om nämnda järnvägsstation har pålbyggnaden varit belägen (se kartan).

Grävningarna vid pålbyggnaden ha visat, att "den mark, på

¹ Norman, En uppteckning om Omma, i Språkvet. sällsk. i Uppsala förhandl. 1910—1912.

² Jag känner ingen åsyftad vn. ort.

³ Norman, Östergötlands stenålder, i Medd. fr. Österg. fornm.-för. 1911, s. 1 ff.

⁴ Arne, Ett fynd fr. d. ä. stenåld. i Österg., i Medd. fr. Österg. fornm.-för. 1905, s. 31 f.

⁵ Norman, o. a. a., s. 16 ff.

⁶ Frödin, En svensk pålbyggnad från stenåldern, i Medd. fr. Österg. fornm.-för. 1910, s. 1 ff. (Även i Fornvännen 1910).

hvilken pålbyggnaden varit uppförd, har utgjorts af en lös, slutande, af källflöden permanent öfversilad gyttjeyta, glest beväxt med bladvass (*Phragmites communis*) och ag (*Cladium mariscus*). Vattnets djup har endast varit några få cm.

Det är klart, att pålbyggnaden lagts på en i förhållande till omgivningen jämförelsevis fast grund. Det ställe, på vilket bo-

Karta visande Dagsmosses utbredning — och boplatsens läge vid O. Efter Generalstabens kartblad Hjo i 1:100.000. (Efter Frödin)

platsen varit belägen, har utgjort en liten förhöjning, en kullformad avlagring, bestående av kalktuff, kalkgyttja, bleke och torv; "samtliga dessa lager stupa mot söder, öster och norr". I den omgivande delen av Dagsmosse har vattnets djup varit större. Också har, enligt Frödin¹ och v. Post, anledningen till boplatsens

¹ Frödin, o. a. a., ss. 11, 13.

övergivande varit uppkomsten av ett sammanhängande vegetations-täcke omkring byggnaden, orsakat av det under den subboreala tiden inträdande varmare klimat, som sänkt sjöarnas ytor och försvagat källflödena i hela södra Skandinavien. Den forna gungande gyttjemarken övergick till ett fast, skogklätt kärr, där "såväl människor som djur med lätthet kunnat vandra fram"; boplatsens viktigaste egenskap, dess otillgänglighet, var därmed förlopad, och den övergavs.

"När byggnaden slutligen ruttnat ned, bildade återstoden endast en svag förhöjning, något torrare än den omgivande marken. Här invandrade nu en mindre hydrofil vegetation, såsom albuskar och äfven några alträd, för att i sin ordning förkvävas af den öfverhandtagande torfbildningen."

På den subboreala tiden följde vid bronsålderns slut den subatlantiska med ett kallt och fuktigt klimat, varvid kärrskogarna ånyo försumpades. Detta övergår i nutidens klimat.

På ett visst stadium av torrläggning bör boplatsen ha fått utseende av ett jämförelsevis framkomligt ställe över den smala mot söder utskjutande mossfliken, d. v. s. över denna har uppkommit ett (eller flera) vadställe(n). Detta kan tänkas ha inträffat redan under den subboreala tiden, men vadet måste då åter ha försvunnit med den subatlantiska, och det är därför först från tiden efter dess värmeminimum, som det definitivt bör härröra.

Det är av intressé, att ovan boplatsens kulturlager påträffats en albuskvegetation. Alen hör också i Götaland till de träd, som kläda kärren och de mindre sjöarnas stränder.

Jag har ovan härlett *Alvastra* ur trädnamnet *al* och pl. av fsv. **vaster* med betydelsen 'vadställe'. *Alvastra* skulle då betyda 'de alomgivna (albevuxna) vadställena'. De arkeologiska och geologiska förhållandena ha vid *Alvastra* givit vid handen vadställe(n) i samband med alvegetation. Det med *Alvastra* sammanhängande ortnamnet *Alebäck* (*Alébäck*) är bildat av trädnamnet *al*. Som en möjlighet har framhållits, att *Al*-skulle sammanhänga med got. **alison*, *alan*, och *Alvastra* skulle då betyda 'vadställena över något svällande, d. v. s. över mossen (Dagsmosse)'.

Det ges även rent topografiska skäl för riktigheten av den ovan framställda etymologien och därmed sammanhängande framställning om uppkomsten av vadställe(n) över den nuvarande

Dagsmosses södra flik. Strax s. om dennas mitt och just vid platsen för påbyggnaden löper landsvägen över Dagsmosses södra flik från Heda och Rök till foten av Omberg, där den mötes av den längs Ombergs östra kant gående (se kartan). Detta antyder tillvaron av urgammal färdeväg över denna flik av Dagsmosse just vid den gamla boplatsen.

Den subatlantiska tidens början faller vid bronsålderns slut. Namnet *Alvastra* kan då tidigast härröra från äldre järnålderns början.

För lån av kliché till den här återgivna kartan står förf. i tacksamhetsskuld till Vitterh., Hist.- och Antikv.-akademien.